

KASTEEL SCHALOEN ANNO NU (FOTO ELYZE STORMS).

Ensemble centraal bij transformatie Zuid-Limburgse kastelen

Op naar Schaloen

Het Zuid-Limburgse heuvellandschap telt circa 100 historische kastelen, buitenplaatsen en landgoederen. Voor instandhouding ervan zijn eigenaren op zoek naar nieuwe economische dragers en functies. Daarbij wordt niet alleen gekeken naar het kasteel of landhuis, maar naar het geheel, inclusief bijgebouwen, tuinen, parken, landerijen en bossen. Op naar Schaloen.

TEKST: ELYZE STORMS-SMEETS

KASTEEL SCHALOEN, GESCHILDERD DOOR HANS COUMANS, 1971. MET VRIENDELIJKE TOESTEMMING VAN SERGE COUMANS.

Landgoed Schaloen ten oosten van Valkenburg op de zuid-oever van de Geul bestaat uit een in oorsprong middeleeuws omgracht complex van kasteel en bijgebouwen, waaronder tiendschuren, een poortgebouw en een watermolen. De omliggende parkaanleg is eenvoudig met een oprijlaan van lindenbomen, oude solitaires en een (voormalige) moestuin. Rond het kasteelcomplex lagen ooit boomgaarden en weilanden. Het landgoed strekt zich aan weerszijden uit van de Geul. In het asymmetrische Geuldal liggen op de steile hellingen bossen en op de glooiende, brede hellingen akkerlanden (lokaal *Gewande*).

Schaloen rijst op in het landgoederenlandschap tussen Valkenburg en Schin op Geul, waar ook de kastelen Oost en Genhoes onderdeel van uitmaken (in totaal 400 hectare).

Historie

Door de familie Hoen van Cartils werd het kasteel herbouwd (1656), de kluis (hermitage) op de Schaelsberg (1688) gebouwd en de Calvariegroep 'De Drie Beeldjes' tot stand gebracht (1739).

De familie De Villers-Masbourg d'Esclaye op haar beurt liet het kasteel in 1893-1894 grondig restaureren, waarschijnlijk door de beroemde architect P.J.H. Cuypers. Daarmee kreeg het geheel een romantischer uiterlijk. Maar net als veel andere kasteel-eigenaren in de vroege 20e eeuw kwam de familie in financiële problemen en klonk de noodklok.

'Nood der kasteelen'

Tijdens een ledenvergadering van het Limburgs Geschiedkundig en Oudheidkundig Genootschap (LGOG) in juli 1938

hield dr. E. van Nispen tot Sevenaer een lezing over 'de nood der kasteelen' in Limburg.

De verslechterde financiële situatie van grootgrondbezitters had onder meer te maken met stijgende successiebelasting, exponentieel oplopende personeelskosten en lagere inkomsten uit het landbezit (w.o. akkerbouw, pacht en bosbouw). Dat leidde tot een zoektocht naar nieuwe functies of zelfs tot verval van kastelen en het uiteenvallen van grootgrondbezit. In 1933 verliet graaf Frederik de Villers, als laatste familielid, het kasteel en ging in Brussel wonen. Het 124 hectare grote landgoed met kasteel, bijgebouwen, vijver, watermolen, tuinen, boerderij, boomgaarden, weilanden, bossen en akkergronden ging in de aanbidding. Maar een nieuwe eigenaar werd niet gevonden. Wel een huurder met een nieuwe bestemming: het kasteel werd jeugdherberg.

Eldorado

Herbestemming en transformatie van kastelen en hun bijbehorende goederen is dus geen recent fenomeen. Na de Tweede Wereldoorlog opende het kasteel voor publiek als museum en in de economiegebouwen werd een café-restaurant ingericht. Schaloen moest 'een eldorado voor toeristen' worden.

Het mocht niet baten. In 1968 verkocht de familie De Villers-Masbourg kasteel en landgoed aan de gemeente Valkenburg-Houthem en Natuurmonumenten voor 656.000 gulden. Voor de vereniging Natuurmonumenten betrof het gronden grenzend aan het landgoed Genhoes die in 1955 waren aangekocht. Voor de lokale overheid, al eigenaar van kasteel Oost, waren het kasteel en enkele percelen grond van

belang in verband met 'verwezenlijking van het waterrecreatiecentrum Geulstrand' aan de oostkant van Valkenburg. De watermolen werd verhuurd aan het IVN, dat de molen door vrijwilligers liet opknappen. Bij de molen kwam een heemtuin. De gemeente verkocht het kasteel in 1974 met als doel Schaloen te herbestemmen tot internationaal ontmoetingscentrum. Maar twee jaar later ging het goed opnieuw in de verkoop. Tijdens opknappwerkzaamheden in 1985 kocht Cor Bot, aannemer te Meerkerk, het kasteel. De economiegebouwen werden getransformeerd tot vakantiehuizen, voor in totaal 95 gasten. In het poortgebouw kwamen een beheerderswoning, een herberg, een vergaderzaal en een recreatieruimte. De familie Bot bewoont nog steeds de hoofdburcht.

Te koop

Kasteel en landgoed Schaloen zijn een zeer hoogwaardig ensemble, zowel vanuit natuurlijk (ecologisch) als vanuit cultuurhistorisch oogpunt. De gebouwen (o.a. kasteel, economiegebouwen, poortgebouw, molen, boerderij en kluis) zijn rijksmonumenten. Kern van het landgoed is een complex rijksbeschermd buitenplaats. Een groot deel van het goed is bovendien aangewezen als goudgroene natuur binnen het Limburgse natuurnetwerk. Tevens valt de kern van het landgoed onder het rijksbeschermd dorpsgezicht Oud-Valkenburg.

Kasteel en bijbehorende economiegebouwen zijn te koop en er wordt gezocht naar een passende herbestemming (bijvoorbeeld zorg- of hotelfunctie). Die herbestemming betreft de gebouwen en hun omgeving.

Voor de toekomst van Schaloen is het niet alleen belangrijk een nieuwe functie voor de hoofd- en bijgebouwen te

vinden, maar ook om de tuin en het park en het grotere landgoederenlandschap te revitaliseren. De huidige kern van kasteel met bijgebouwen en parkaanleg is immers slechts een deel van het vroegere, grotere landgoed.

Het erfgoedensemble is dus omvangrijker dan hetgeen nu te koop staat en waar een nieuwe bestemming voor gezocht wordt. Goed overleg en samenwerking met de huidige eigenaren van andere delen van het oude landgoed is essentieel (vooral Natuurmonumenten en de gemeente Valkenburg). Daarbij speelt ook mee dat kasteel Oost de komende jaren wordt herontwikkeld.

De provincie Limburg ging samen met de eigenaren en andere stakeholders, zoals het IVN en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), de uitbaters van de brasserie en potentiële kopers in gesprek. Door de gezamenlijke brain-

storm, en het schetsen van feiten, kernwaarden, knelpunten, kansen en ideeën werden de ruimtelijke belangen en wensen van de betrokken partijen inzichtelijk en concreet. In het landschap werd samen gediscussieerd vanuit het oogpunt van natuur, cultuurhistorie, gastvrijheid en eigenaarschap. En samen werden mogelijke oplossingen en kansen gevonden. Daarmee is een en ander niet afgerond, want het proces is nog volop gaande. Maar de samenwerking heeft gezorgd voor gezamenlijk draagvlak en inzicht over de toekomst van Schaloen als landgoed, als bijzonder ensemble.

Toekomst

In juni en september 2018 zijn twee werkateliers gehouden vanuit het project 'Leegstand en herbestemming van erfgoedensembles in Zuid-Limburg'. Eigenaren, ondernemers, bestuurders en ambtenaren van rijk, provincie en gemeenten, (landschaps)architecten, makelaars en andere stakeholders en geïnteresseerden spraken samen over leegstand en herbestemming bij erfgoedensembles, zoals kastelen, buitenplaatsen en landgoederen.

Conclusie: niet langer wordt gekeken naar monumenten als objecten, maar naar functioneel samenhangende ruimtelijke eenheden met gedeelde geschiedenis. De boerderij met bijgebouwen, erf, boomgaard, tuin en landerijen. De molen met molenaarsgebouw en molenbiotoop. Het kasteel/landhuis met bijgebouwen, tuin, park, bossen, landerijen en boomgaarden.

Of zoals Diederik van Asbeck in het Jaarboek Monumentenzorg 1998 omschreef: 'De historische waarde moet niet alleen gezocht worden in het object zelf, maar ook in zijn aankleding en omgeving. En niet in de laatste plaats in voortzetting en ontwikkeling van zijn historische gebruik'.

KASTEEL SCHALOEN, 1916. OP DE BRUG STAAT GRAAF FREDERIK DE VILLERS-MASBOURG (BRON: WEEKBLAD BUITEN, FOTO C. STEENBERGH, BEELDBANK RCE).

DEELNEMERS VAN HET WERKATELIER 'LEEGSTAND EN HERBESTEMMING VAN KASTELEN, BUITENPLAATSEN EN LANDGOEDEREN IN ZUID-LIMBURG' OP LANDGOED VLIK (FOTO ERWIN ZIJLSTRA).

Die functionele samenhang biedt kansen voor publiek-private partnerschappen op plekken waar het ensemble niet langer in één hand is. Zoals in 1984, toen de provincie Limburg zich boog over de Limburgse 'zorgenkinderen', blijft 'de bestemming van een gerestaureerd monument het grote probleem'. Maar anders dan dertig jaar geleden wordt niet gekeken naar objecten, maar naar ensembles: bij de zoektocht naar nieuwe (neven)functies, maar ook – of juist – in de samenwerking.

Auteur Elyze Storms is specialist historische buitenplaatsen en landgoederen van het Gelders Genootschap. Het genootschap heeft in opdracht van de provincie Limburg onderzoek gedaan naar leegstand en herbestemming van erfgoedensembles in Zuid-Limburg.